

Nerůst: méně, jinak, lépe. Cesta z krize nevede „zpátky k normálu“, ale k transformaci

Lucie Sovová je absolventka environmentálních studií na Masarykově univerzitě v Brně a dokončuje doktorát tamtéž a na univerzitě v nizozemském Wageningen. Působí jako výzkunice, pedagožka, novinářka a aktivistka. Hlavními tématy jejího zájmu jsou ekonomie alternativní produkce potravin, zejména městské zemědělství a teorie nerůstu.

Obsah

1. Úvod.....	5
2. Co odhalila pandemie o stavu globální ekonomiky	5
3. Ke kořenům (ne)růstu	7
4. Nerůstová řešení a aktuální diskuse	10
4.1. Solidarita, spolupráce, vzájemná pomoc	11
4.2. Ekonomika podporující život.....	11
4.3. Ocenění péče a reprodukce, přehodnocení práce a hodnoty	12
4.4. Příroda jako základna společnosti a ekonomiky	13
4.5. Konviviální technologie	14
4.6. Demokracie a politická participace	14
5. Hledání českého nerůstu.....	15
6. Závěr.....	17

Abstrakt

Kritiky společnosti orientované na ekonomický růst a návrhy na kontrolované a spravedlivé snížení spotřeby materiálních a energetických zdrojů zaznávají z nerůstového hnutí už od sedmdesátých let. Tento myšlenkový a politický směr nabývá v současné krizi na aktuálnosti. Podle nerůstových teoretiků a aktivistů globální pandemie jen odhaluje slabiny neoliberálního, na růst orientovaného společensko-ekonomického modelu. Tato krize ale zároveň představuje příležitost k přehodnocení společenských priorit a transformaci ekonomiky do sociálně spravedlivější a environmentálně příznivější podoby.

Tato studie popisuje problémy, které globální pandemie zviditelnila, ale které vyplývají z podstaty současného uspořádání společnosti. Dotýká se otázek environmentální etiky a vztahu člověka k přírodě, globálních nerovností a neokoloniálních závislostí, stejně jako sociální nespravedlnosti. Zdůrazňuje, že ekonomika orientovaná na zisk je dlouhodobě neudržitelná nejen environmentálně, ale i sociálně. Tento křehký systém nevytváří dostatečnou podporu k fungování společnosti, naopak je náchylný ke krizím a propadům – jak ukazuje současná situace i naše neschopnost adaptace na nadcházející klimatickou krizi.

Druhá část tohoto textu shrnuje řešení navrhovaná nerůstovými teoretiky a aktivisty, jež vycházejí z etosu spravedlivého přechodu k environmentálně příznivé a sociálně solidární společnosti. Namísto ekonomického růstu navrhuje nerůstové hnutí postavit do centra všech aktivit zachování a podporu života. To znamená přiznat daleko větší důležitost nepeněžním hodnotám – ať už jde o „služby“ a „zdroje“ poskytované přírodou, nebo o mezilidskou péči. Z tohoto principu vyplývá přehodnocení práce a zajištění důstojných životních podmínek, zahrnující mimo jiné návrhy na všeobecný základní příjem či zkrácení pracovní doby. Nerůstová společnost musí ustoupit od odvětví devastujících přírodu i lidská společenství, jako je těžba fosilních zdrojů, finanční spekulace či reklama vytvářející umělé potřeby. Naopak musí podpořit odvětví posilující blahobyt a resilienci: péči, zdravotnictví, výchovu a vzdělávání, udržitelné potravinové systémy, dostupné bydlení a ekologické zdroje energie. Tento přechod musí proběhnout demokratickou a solidární formou tak, aby nepoškodil globálně i lokálně znevýhodněné skupiny, na něž často důsledky krizí dopadají nepoměrně více. Důraz na rovnost a občanskou participaci se tak vymezuje vůči sílícím hrozbám autoritativních režimů, dezinformací a centralizace moci.

Tato přehledová studie vychází z aktuálních komentářů a prohlášení mezinárodního nerůstového hnutí a dalších spřízněných skupin u nás i v zahraničí, jakožto z dlouhodobé práce nerůstových teoretiků a aktivistů.

1. Úvod

Globální pandemie otřásla světem, jak ho známe. Riziko nákazy, nápor na zdravotnické systémy, strategické zásobování, kontrola hranic a ochrana těch nezranitelnějších jsou otázky, s nimiž se v posledních měsících musely vypořádat vlády na celém světě. Karanténní opatření různými způsoby zasáhla do života miliard lidí. Tato krize ukázala zranitelnost a propojenost globalizovaného světa, a zásadně proměnila, jak vnímáme jeho „normální“ fungování. Kritické hlasy poukazují na to, že řada věcí, jež za normální považujeme, ve skutečnosti zapříčinila vznik současné situace. Pokud pandemie způsobila zabrzdění pomyslných kol světa, je proto na místě se ptát, jak a kterým směrem je znovu rozpohybovat. „Nevracejme se k normálu, normál byl problémem,“ je slogan, který v různých [obměnách](#) udává tón [aktuálních debat](#) o naší společné budoucnosti.

Ekonomika je v těchto diskusích jedním z nejpálčivějších témat. Chmurné vyhlídky ekonomické deprese následují šíření pandemie prakticky bezprostředně. Omezení mezinárodního obchodu, uzavření podniků a omezení práce znamená nečekané zpomalení ekonomického systému. Ztráta kupní síly, krach výroben a živnostníků, nárůst nezaměstnanosti a zadluženosti tak představují druhou vlnu krize, jež může být stejně devastující jako virová nákaza. Obavy z ekonomických dopadů tak provázejí rozhodování o karanténních opatřeních na celém světě a vlády v různých zemích volí různé strategie balancování zdravotních a ekonomických rizik. Přípravy záchranných balíčků a ekonomických nástrojů na cestu z krize pak znovu vyvolávají otázky o tom, v jakém ekonomickém systému chceme žít.

Kritici i zde poukazují na řadu problematických aspektů dřívějšího „normálu“ a vnímají nedobrovolné zpomalení celosvětové ekonomiky jako příležitost k její transformaci. Nerůstové hnutí (někdy také hnutí za ekonomický nerůst či udržitelný nerůst) je jedním z radikálních hlasů v této debatě. Zastánci nerůstu kritizují orientaci společnosti na ekonomický růst, jež vede k environmentální degradaci a sociálním nerovnostem. Za oficiální vznik tohoto myšlenkového směru se považuje první nerůstová konference, která se konala v roce 2008 v Paříži. Kritiky ekonomického růstu se ale objevují už v sedmdesátých letech dvacátého století. Podle nerůstových teoretiků a aktivistů globální pandemie jen odhaluje slabiny neoliberálního ekonomického modelu. Nerůst prosazuje kontrolované a sociálně spravedlivé snížení celkového objemu ekonomiky, doprovázené přehodnocením společenských priorit. Následující sekce shrne některé problémy stávajícího ekonomického systému, které globální pandemie odhalila. Poté představím myšlenkové kořeny nerůstu, jež na řadu těchto problémů dlouhodobě upozorňují. Druhá část studie pak nastíní možná řešení navrhovaná nerůstovým hnutím, a zmíní také příklady dobré praxe z českého prostředí.

2. Co odhalila pandemie o stavu globální ekonomiky

Autoři a autorky kritičtí k neoliberálnímu ekonomickému modelu poukazují na to, že problémy, které globální pandemie způsobila, jsou umocněné aktuálním nastavením ekonomického systému. V mnoha bodech se přitom shodují s argumenty, jež už řadu let zaznívají z nerůstového hnutí. První a obecnou kritikou je, že **ekonomika se řídí imperativem růstu a zisku, namísto uspokojování lidských potřeb**. Tento hodnotový základ vytváří strukturu globální ekonomiky, jež v některých případech usnadnila šíření viru a zároveň snížila naši schopnost na pandemii reagovat. Přenos koronaviru napříč kontinenty nepochybně urychlily mezinárodní sítě dopravy a obchodu. Jak podrobněji rozeberu níže, z této globální hypermobility těží především velké nadnárodní firmy: je důsledkem jejich snahy o minimalizaci nákladů a maximalizaci zisků.

Stejná ekonomická logika pak způsobila obtíže při zvládnání pandemie. Úsilí o maximální finanční efektivitu vedlo ve většině zemí globálního Severu k systematickému snižování veřejných výdajů a privatizaci sektorů jako je zdravotnictví. Jak ale rychlé šíření nákazy ukázalo, „efektivita“ spočívající

v rozpočtových škrtech a fungování s minimálním personálem i materiálními zásobami je pro zdravotnictví naprosto nevhodná. Aktuální krize nám ukazuje, kde leží skutečné potřeby společnosti – zdravotnictví, péče, vzdělávání a výchova, zásobování potravinami, dostupné bydlení. Z ekonomického hlediska jsou tyto sektory nerentabilní, často přinášejí více výdajů než zisků. Jsou nicméně zásadní pro zabezpečení chodu společnosti, a právě proto nesmí podlehnout komodifikaci a tržní logice.

Profese, jež se v této krizi osvědčily jako klíčové, by měly být ohodnocené odpovídajícím způsobem: nejde jen o lékaře, lékařky a zdravotní sestry, ale i o prodavače a prodavačky, lidi pečující o děti, staré či postižené, zaměstnance zodpovědné za úklid a svoz odpadu, pracovníky v zemědělství, lidi zajišťující komunikaci, přepravu a distribuci. Velká část lidí pracujících v těchto odvětvích čelí nízkému ohodnocení, špatným pracovním podmínkám i nedostatečnému společenskému ocenění. Tato situace by se změnila, kdybychom práci začali hodnotit podle jejího společenského přínosu, a nikoli podle finančního zisku, jež generuje.

Za druhé lze pandemii koronaviru chápat jako varovný prst poukazující na neudržitelné **vykořisťování přírody**. Koronavirus patří mezi takzvaná zoonotická onemocnění, tedy nemoci, jež se přenáší ze zvířete na člověka. Jejich šíření je [přímým důsledkem](#) toho, jak lidé zacházejí se zvířaty, a jak svou činností ovlivňují jejich přirozené biotopy. [Průmyslové velkochovy](#), stejně jako lov divokých zvířat, jsou zásadními faktory při šíření nových zoonotických nemocí. Nepřímo, avšak neméně výrazně, k němu ale přispívá také devastace přírodních stanovišť skrze přímé lidské zásahy – například vysušování mokřadů, kácení lesů apod. – a jejich kolaps v důsledku klimatické změny. Tyto procesy jsou důsledkem antropocentrického chápání přírody coby „zdroje“, výrobního vstupu, případně bezplatného poskytovatele ekosystémových „služeb“ či příjemce negativních externalit ve formě znečištění a odpadu. Úzce proto souvisí s výše zmiňovaným zaměřením ekonomiky na maximalizaci finančního zisku. Současná krize nám připomíná, že nejsme pány přírodního světa, ale jeho součástí. Příroda není ekonomice „externí“ – zdravý a funkční ekosystém je podmínkou fungování jakéhokoli společensko-ekonomického uspořádání. Je proto třeba změnit náš vykořisťovatelský postoj k přírodě ve vztah respektu a vzájemné podpory.

Stávající krize odhaluje a umocňuje hluboké **ekonomické a sociální nerovnosti**, jež se v nejextrémnější formě projevují např. jako bezdomovectví či uprchlictví. Sociálně a ekonomicky znevýhodněné skupiny jsou v aktuální situaci nejzranitelnější: nemají dostatečné podmínky k dodržování karanténních a hygienických opatření, chybí jim prostředky k obživě a případnému zvládnutí nemoci. Z povahy situace zároveň vyplývá, že tyto problémy nejsou „záležitostí někoho jiného“, ale týkají se nás všech. Odolná a soudržná společnost neodvrací zrak od těch, kteří se ocitli na jejím okraji, ale naopak se jim snaží podat pomocnou ruku. Pandemická opatření zároveň ukazují, že společenské řešení těchto problémů je možné. [Některé státy](#) se například rozhodly chovat ke všem lidem na svém území jako k rezidentům, bez ohledu na jejich právní situaci. Mnohá města rychle poskytla ubytovací kapacity pro [lidi bez domova](#). Tato opatření nepomohla jen dotyčným jedincům, ale celé společnosti – a právě takto je třeba se na společenskou solidaritu dívat.

Aktuální situace dopadla hůře na sociálně slabší vrstvy. Ukazuje nám zranitelnost lidí závislých na krátkodobých smlouvách, ať už jde o sezónní pracovníky v zemědělství, nebo lidi pracující v [kultuře](#). Zaměstnanci žijící „od výplaty k výplatě“ byli nuceni volit mezi zdravotními a ekonomickými riziky. Prekarizace práce a pracovních-právních vztahů neposkytující dlouhodobou jistotu či sociální zabezpečení jsou přitom přímým důsledkem orientace na zisk a minimalizace nákladů za každou cenu.

Na sociálně slabé nepoměrně více dolehne i ekonomická recese způsobená karanténními opatřeními. Stávající ekonomické uspořádání vychází z představy, že společenské a ekonomické postavení člověka závisí na jeho talentu a úsilí. Tato individualistická perspektiva opomíjí strukturální nerovnosti

způsobené například místem narození, společenskou třídou a podobně. Na jejím základě ale vnímáme sociální problémy, jako je chudoba či nezaměstnanost, jako selhání jednotlivce. Z toho plyne například podezřívavost k příjemcům sociálních dávek, pohrdání nezaměstnanými, pocit nadřazenosti nad lidmi jiné národnosti apod.

Krise zviditelnila **globální vazby**, na nichž je světová ekonomika závislá. Ve světě propojeném leteckou dopravou a globální přepravou lidí a zboží nelze rizika izolovat. Uzavření hranic ve snaze o kontrolu šíření viru vede k dalším nezamýšleným důsledkům: nedostatku [námezdních pracovníků](#), nárůstu cen zboží, kolapsu firem závislých na vývozu. Tato globální síť navíc není rovným hracím polem – někteří aktéři v ní mají více vlivu než jiní, a krize opět dopadá nejhůře na ty nejslabší. Rozvojové organizace se tak například [obávají](#), že snahy o zajištění zásobování potravinami a nárůst jejich cen způsobí hladomor v potravinově slabých státech globálního Jihu. V mnoha těchto zranitelných regionech bylo tradiční samozásobitelské zemědělství vytlačeno produkcí orientovanou na export (např. pěstování kaka, kávy či sóji na krmiva), znemožněno zhoršujícími se klimatickými podmínkami nebo zapomenuto v honbě za industrializací, urbanizací a ekonomickým růstem. Problémy, které se tvrdě promítají na lokální úrovni, jsou tak často zapletené do složité sítě globálních vlivů.

Pandemie ukazuje, v jakých oblastech může být celosvětová propojenost užitečná: v šíření informací a koordinaci opatření, v přeshraniční spolupráci při zajišťování nezbytné péče, při řešení situace lidí pobývajících na cizím území. Ukazuje ale také neblahé důsledky závislosti na mezinárodním obchodu: ztrátu soběstačnosti, netransparentnost a z ní vyplývající rizika. Namísto defenzivního plošného zavírání hranic je na místě budovat místní odolnost v oblastech důležitých pro chod společnosti – ať už jde o [potravinovou suverenitu](#) nebo nezávislá média.

3. Ke kořenům (ne)růstu

V předchozí sekci jsem zmínila některé neduhy současného společensko-ekonomického uspořádání, jež pandemie koronaviru zviditelnila. Jsou ale tyto problémy skutečně strukturálním důsledkem růstové ekonomiky? A co tedy vlastně znamená nerůst? Na to by měla odpovědět tato sekce.

Idea nerůstu se inspiroje řadou myšlenkových proudů a vědeckých odvětví. Jedním ze základních stavebních kamenů nerůstu je realita **biofyzikálních limitů** pozemského ekosystému. Na omezené zásoby nerostných surovin a zároveň neúměrně rostoucí míru spotřeby mezi prvními upozornili autoři [zprávy Římského klubu](#) z roku 1972, nazvané příznačně *Meze růstu*. Za dalšího z praotců nerůstu je považován Nicholas Georgescu-Roegen, který ve své knize *Zákon entropie a ekonomický proces* (1971) popsal fyzikální limity ekonomického růstu podle [zákonů termodynamiky](#): neobnovitelné materiální zdroje jsou procesem výroby postupně a nevratně degradovány, a lidská ekonomika je tak omezená vyčerpáním jejich zásob.

Otázku spotřeby neobnovitelných zdrojů a nosné kapacity planety od sedmdesátých let sledovala řada environmentálních studií. Pozorované ukazatele se liší. Jedním ze způsobů vymezení planetárních limitů je koncept *bezpečného operačního prostoru pro lidstvo*, jenž v roce 2009 navrhl [Johan Rockström a kolegové](#), a jenž sleduje devět dimenzí: změnu klimatu, ztrátu biodiverzity, cyklus dusíku a fosforu, ubývání ozónové vrstvy, spotřebu sladké vody, okyselení oceánů, využití půdy, chemické znečištění a aerosoly v atmosféře. Jiní autoři (např. [Christian Kerschner](#)) sledují dostupnost zdrojů skrze vrchol neboli zlom v jejich těžbě – často se hovoří např. o ropném zlomu, stejný mechanismus, tedy dosažení maxima těžby a postupné vyčerpání rezerv, se ale týká i dalších surovin. Bez ohledu na konkrétní metodiky a ukazatele lze princip biofyzikálních limitů shrnout jednoduše podle citátu připisovaného Kennethu Bouldingovi: „Každý, kdo věří, že exponenciální růst může v konečném světě pokračovat donekonečna, je buď blázen, nebo ekonom.“

Argumenty z oblasti ekologie samozřejmě umožňují různé návrhy řešení. Propagátoři tzv. zeleného růstu (jenž se implicitně předpokládá i v diskurzu udržitelného rozvoje) například věří, že nové technologie zvýší efektivitu výroby a umožní tak růst bez vyčerpání zdrojů. Proti těmto nadějím nicméně mluví tzv. Jevonsův paradox, který ukazuje, že zvýšení efektivity dané technologie zvyšuje poptávku po ní, a tím v důsledku vede k vyšší, nikoli nižší spotřebě. Typickým příkladem jsou LED zářivky, které jsou výrazně účinnější než žárovky – tato úspora ale vede k tomu, že se svítí více, a výsledná spotřeba elektřiny je tak paradoxně vyšší. Na tento a další problémy zeleného růstu upozorňují ve své [studii](#) Timothée Parrique a kolegové. Jejich výzkum ukazuje, že absolutní decoupling – tedy situace, kdy ekonomika roste, ale spotřeba surovin a energie nikoli – není realistickým scénářem. Nerůst, tedy snížení materiálních a energetických toků doprovázené snížením výroby a spotřeby, je tak podle autorů jediným způsobem, jak zajistit udržitelný život na Zemi.

To vyžaduje poměrně radikální změnu. Stávající ekonomický systém má totiž **růstový imperativ** zakotvený ve své podstatě. Souvisí s procesem vytváření a multiplikace peněz a na něj navázanou akumulací kapitálu. Jak [popisuje](#) Naďa Johanišová, peníze v aktuálním systému vznikají formou [dluhu](#). Banky využívají vklady svých klientů k dalším půjčkám, aniž by je odečetly ze svého konta (tzv. multiplikovaná expanze depozit). Peníze se tak uměle „množí“, čemuž dále napomáhá mechanismus [úroku](#): dlužníci musí bance vždy vrátit o něco více, než si půjčili. Na globální úrovni se tak mechanismus tvorby peněz spolupodílí na systémovém tlaku na ekonomický růst. Rostoucí finanční zásoba tlačí na expanzi výroby – v opačném případě by peníze ztratily svou hodnotu. Dlužníci jsou navíc nuceni k expanzi produkce, aby splatili úvěr. Na růst ale tlačí i legislativa ustavující ekonomické subjekty – například akciové společnosti musí ze zákona usilovat o maximalizaci zisku pro své podílníky a akcie se zhodnocují s růstem aktiv firmy.

Ekonomický růst tak připomíná vlak, který se řítí do záhuby, ale je těžké z něj vyskočit. Ne nadarmo se hovoří o tzv. **závodu ke dnu**, tedy výše zmiňovanému mechanismu, v němž se firmy snaží stlačit náklady na výrobu na naprosté minimum. To často vede k přesunu výroby do zemí s levnější pracovní silou, výhodnějšími daňovými podmínkami či laxnější environmentální a pracovně-právní legislativou. Zdánlivě nevinná snaha o zvýšení efektivity tak vede k vykořisťování přírody i lidí a prohlubování lokálních i globálních nerovností. Tento boj o přežití činí ve výsledku ekonomiku nestabilní a náchylnou ke krizím. Jak [nedávno upozornil](#) Dennis Meadows, jeden z autorů zmiňované studie *Meze růstu*, důraz na efektivitu snižuje resilienci ekonomického systému. Zatímco zvyšování efektivity ve smyslu minimalizace nákladů často zahrnuje specializaci, výrobu ve větším objemu a rušení (zdánlivě) nadbytečných rezerv a pojištěk, resilience znamená schopnost pružně reagovat na výpadek konkrétního vstupu a přizpůsobit možnosti výroby. Stávající ekonomický systém přitom oceňuje efektivitu měřenou ušetřenými finančními náklady, ale nikoliv dlouhodobou udržitelnost systému a jeho odolnost vůči náhlým zlomům. Honba za ziskem a výsledná nestabilita tak není manýrou „zlých korporací“, ale vyplývá ze strukturálního nastavení současné ekonomiky.

Situaci nezlehčuje to, že se ekonomický růst často zaměřuje s **pokrokem či rozvojem**. Ekonomický růst, měřený indikátory jako je hrubý domácí či národní produkt, vnímáme jako ukazatel blahobytu. Málo přitom přemýšlíme o tom, co skutečně roste, a nakolik to k blahu společnosti přispívá. K nárůstu HDP napomáhá třeba zbrojení, provozování hracích automatů nebo výstavba a obnova po živelných pohromách. Naopak hodnoty jako čas strávený s blízkými nebo procházka nádhernou přírodou jsou ekonomickým ukazatelům neviditelné. Okřídlené pořekadlo, že štěstí si za peníze nekoupíš, je přitom vědecky podloženo. Jev známý jako Easterlinův paradox [dokládá](#), že od určité úrovně ekonomického blahobytu nepřináší nárůst HDP vyšší pocit životní spokojenosti. Jinak řečeno, méně majetným (lidem či státům) může malé zbohatnutí pomoci k vyšší spokojenosti (ačkoli i to je [diskutabilní](#)), relativně bohatým ale nikoli. Honba za ekonomickým růstem tak není společensky opodstatněná, zejména

vezmeme-li v potaz výše uvedené negativní dopady růstu. Představa, že každá generace se bude mít lépe než ta předešlá, tak reálně ohrožuje samotné možnosti existence budoucích generací.

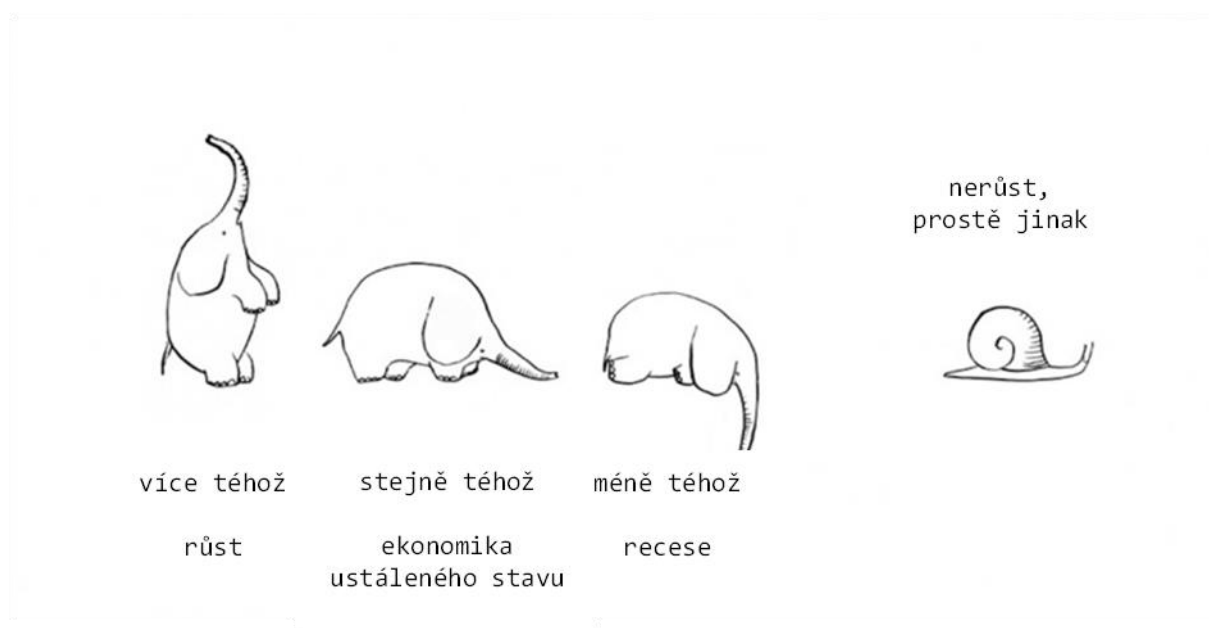
V této souvislosti je důležité vysvětlit, že nerůstové hnutí není a priori zaměřené na snižování HDP. Snižování spotřeby surovin a energií je nezbytné z hlediska environmentální udržitelnosti ekonomiky. Mimo to jde ale především o přehodnocení toho, co skutečně potřebujeme ke spokojenému životu, a jak tyto potřeby můžeme zabezpečit pro všechny členy společnosti. Pokud zastánci nerůstu hovoří o „zmenšení“ ekonomiky, druhým dechem dodávají, že tento proces musí proběhnout **demokratickým a sociálně spravedlivým způsobem**. Vedle vědomí ekologických mezí je myšlenka nerůstu silně ukotvená v idejích sociální spravedlivosti, post-rozvoje a feminismu. Tyto přístupy spojuje citlivost vůči stávajícím nerovnostem a vědomí toho, že ekonomické, environmentální a další krize nedopadají na všechny stejnou měrou.

Post-rozvojové perspektivy v nerůstu zdůrazňují zejména solidaritu mezi globálním Severem a Jihem. Ekonomický boom tzv. vyspělých zemí často historicky vznikl na úkor bývalých kolonií, a mechanismy vykořisťování mnohdy přetrvávají i do současnosti, kdy se projevují jako jednostranně výhodný dovoz důležitých surovin, zábohy půdy nebo likvidace původních biotopů a obyvatel v zájmu globální ekonomiky. Mezi mnohé příklady těchto nerovností patří třeba environmentálně i sociálně problematická těžba surovin jako je zlato, diamanty či koltan; devastace pralesů za účelem pěstování exportních plodin; outsourcing výroby do montoven s nelidskými pracovními podmínkami nebo masivní znečištění životního prostředí posvěcené slabými vládami usilujícími o přízeň nadnárodních korporací. Na státy globálního Jihu nepoměrně silněji dopadají důsledky klimatické krize a environmentální degradace, jež převážně zapříčinil ekonomický rozvoj globálního Severu. Zatímco tak nerůst v zemích globálního Severu vyžaduje snížení spotřeby, v kontextu globálního Jihu jde především o narovnání dosud nespravedlivých vztahů a nahrazení západních představ o rozvoji a pokroku větší autonomií a rovnoprávností.

Důraz na **sociální spravedlnost** na lokální úrovni reflektuje, že snaha o environmentální udržitelnost nesmí být na úkor udržitelnosti společenské. Jinými slovy je třeba zajistit, aby snížení energetické a materiální náročnosti ekonomiky neohrozilo zranitelné členy společnosti. Namísto plošných opatření tak nerůst prosazuje principy redistribuce a solidarity, jež by měly zajistit důstojné životní podmínky pro všechny. Zastánci nerůstu přitom opět reflektují stávající nerovnosti, kdy environmentální problémy výrazněji dopadají na znevýhodněné skupiny obyvatel. I v českém prostředí je zřejmé, že znečištění prostředí způsobené těžbou či špinavou energetikou zpravidla více postihuje méně majetné vrstvy společnosti, zatímco zisky z těchto odvětví a s nimi spojený politický vliv plynou někomu jinému. Nerůstová společnost by měla tyto nerovnosti narovnat. Inkluzivní a sociálně orientovaný étos se projevuje i v politické rovině: nerůstové politiky jsou sice bezmála revoluční, musí ale být implementované demokratickou formou, nikoli diktátorským nařízením shora.

Konečně stojí za zmínku inspirace **feminismem**, jež se v nerůstu projevuje mimo jiné skrze zvláštní pozornost věnovanou tzv. reprodukční sféře. V ekonomickém slova smyslu je reprodukce jakousi základnou umožňující (tržní) produkci. Zjednodušeně řečeno do ní patří péče o tělesné a duševní blaho člověka, které v praxi často spojujeme s tzv. domácími pracemi. Jde o přípravu jídla, hygienu, péči o děti, staré a nemocné, udržování dobrých vztahů a psychické pohody, péči o domov a okolní prostředí. Feminismus se těmito tématy zabývá proto, že často nepoměrně závisí na neplacené práci žen. V obecné rovině jde o hodnoty, jež jsou důležité pro spokojený život, ale neviditelné pro ekonomické ukazatele zaměřené na finanční zisk. Nerůst pak usiluje jednak o „zviditelnění“ a vyšší (ne nutně finanční) ocenění těchto aktivit, a zároveň o spravedlivé sdílení práce, které zajištění reprodukce vyžaduje. Mimo to si nerůst z feminismu bere princip rovnosti všech lidí bez ohledu na gender a sexuální orientaci, odmítá ovšem i etnickou a další diskriminaci.

Shrnuto, nerůst znamená demokratické a kontrolované snížení produkce a spotřeby za účelem zabezpečení sociální spravedlnosti a ekologické udržitelnosti. Provokativní a na první pohled možná trochu negativní slovo „nerůst“ (v anglické literatuře *degrowth*, francouzsky *décroissance*) si hnutí zvolilo záměrně coby explicitní odmítnutí současné fascinace ekonomickým růstem. Jak ale už bylo řečeno, hlavním cílem nerůstu není jen snížení *kvantity*, ale především zaměření na *kvalitu* života, z níž pak pokles HDP vyplývá jako vedlejší efekt. Navzdory kategorickému heslu *nerůst* tak nerůstové vize počítají s růstem v mnoha oblastech: vzdělávání, kultuře, péči o lidi a přírodu, množství volného času, pospolitosti a spokojenosti. Z definice nerůstu také vyplývá jeho [zásadní odlišnost](#) od ekonomické recese: ačkoli z hlediska ekonomických indikátorů mohou obě situace vypadat podobně, v případě nerůstu jde o dobrovolný a demokraticky řízený proces, jež neohrožuje důstojnost a kvalitu života, zatímco ekonomická recese probíhá samospádem a má drastické dopady na lidský blahobyt. Odlišnost nerůstu od negativního růstu v růstově založené ekonomice, již dobře ilustruje obrázek slona a hlemýžďe, je třeba mít na paměti také při přemýšlení o ekonomických krizích a transformacích.

Zdroj: degrowth.info, překlad autorka

4. Nerůstová řešení a aktuální diskuse

Globální pandemie odhalila problematické rysy stávajícího ekonomického systému a zároveň sama o sobě změnila fungování globální ekonomiky. Tato do jisté míry bezprecedentní situace se tak jeví jako vhodná ke společensko-ekonomické transformaci. Jak by mělo být zřejmé z předchozích dvou sekcí, řada ekonomických neduhů, jež se v aktuální krizi projevila, vyplývá ze samotné povahy systému orientovaného na růst a maximalizaci zisku. Tytéž mechanismy jsou pak dlouhodobě předmětem nerůstové kritiky. Ačkoli nerůst není koherentním balíčkem univerzálních opatření, jeho zastánci v posledních desetiletích přišli s řadou nápadů na jinou organizaci ekonomiky. Právě ty se teď snaží představit vládám uvažujícím o vhodných krocích.

Vůbec první reakcí, která z řad nerůstového hnutí na jaře 2020 zazněla, bylo jasné [vymezení se](#) vůči aktuálnímu útlumu ekonomického života: toto není nerůst, který prosazujeme! Karanténní opatření sice celosvětově zpomalila výrobu a snížila spotřebu, což se projevilo na nižší míře emisí a znečištění. Stalo se tak ale chaotickým a drastickým způsobem a za utrpení mnoha lidí. Nerůstoví autoři na webovém portálu degrowth.info a dalších médiích se proto distancovali od optimistického chápání pandemie coby odlehčení planetě. Redakce degrowth.info situaci [označila](#) za „příklad toho, proč je

nerůst potřeba; dokládá totiž neudržitelnost a křehkost našeho způsobu života. Reakce na koronavirus zároveň ukázala, že nerůst je možný, protože společnost (a stát) projevila schopnost dramaticky změnit svoje fungování v reakci na zásadní krizi.“ Následující sekce představí některé paralely mezi reakcemi na pandemii a nerůstovými návrhy, a další možné inspirace. Vychází přitom z několika [prohlášení](#) a [doporučení](#) vydaných během posledních měsíců mezinárodní nerůstovou komunitou.

4.1. Solidarita, spolupráce, vzájemná pomoc

Navzdory karanténním opatřením pandemie vyvolala mobilizaci solidarity napříč společností. Spontánně vznikly skupiny vzájemné podpory a sousedské pomoci, které se zapojily do různých činností od nakupování potravin a léků přes výrobu a distribuci roušek až po doučování na dálku, hlídání dětí či prevenci osamělosti. [Bleskový průzkum](#) agentury Behavio už v březnu ukázal, že do nějaké formy pomoci se zapojila polovina Čechů, a podobnou situaci popisují i zahraniční média. Do nezištné pomoci a spolupráce se pustili i firmy a živnostníci. Úsilí inženýrů a designérů pomohla rychlé výrobě ochranných a zdravotnických pomůcek, technologické a vědecké kapacity se napnuly pro testování nákazy a studium šíření viru. Sociální služby a neziskový sektor ve spolupráci s místními samosprávami rychle našly způsoby, jak ochránit ohrožené skupiny obyvatel. Zavřené restaurace darovaly nebyvalé množství jídla potravinovým bankám, prázdné hotely mohli využít lidé bez domova.

Všechny tyto příklady dokládají, že lidé nejsou ve své většině chladnokrevní individualisté soupeřící o maximalizaci vlastního prospěchu, jak předpokládá mainstreamová ekonomie, ale že se dokážou nezištně spojit pro dosažení společného cíle. Svépomocné a komunitní iniciativy ukazují překvapivé možnosti sebeorganizace a autonomního rozhodování bez účasti vlády (a v některých případech snad i vládě navzdory). Tentýž duch solidarity, spolupráce a aktivní participace pro dosažení všeobecného blaha je stěžejní pro společnost orientovanou na kvalitu života namísto ekonomického růstu. Je proto důležité tuto schopnost společenské mobilizace přenést ze situací bezprostředního ohrožení do našeho běžného fungování. V oblasti veřejných politik to může znamenat například podporu neformálních sousedských iniciativ a občanského sektoru, jakož i vytvoření vhodných podmínek pro (eko-)sociální podniky, (sociální) družstva, B-korporace a další typy firem, jež se nechtějí zaměřovat pouze na ekonomický zisk.

4.2. Ekonomika podporující život

Hlavním principem, který se v nerůstových doporučeních objevuje v řadě různých obměn, je postavit potřeby lidí a přírody do středu ekonomického systému. Namísto ekonomického růstu a samoúčelné výroby musí být cílem veškerého úsilí rozkvět lidského i mimolidského života. Koronavirová krize nám připomněla, které sektory hospodářství jsou skutečně důležité. To je třeba vzít v potaz při plánování ekonomických politik. Sektory, jež zabezpečují základní lidské potřeby – přístup k dostupnému bydlení, zdravotní péči, vzdělání, potravinám a základnímu materiálnímu zabezpečení – je třeba posílit, stejně jako činnosti pečující o dlouhodobou udržitelnost života na Zemi. Destruktivní ekonomické aktivity, jako je těžba fosilních paliv, zbrojní výdaje či reklama, je naopak vhodné redukovat.

Jedním z nerůstových návrhů, jež může přeorientování ekonomiky umožnit, je **ekologická daňová reforma**. Jejím principem je zdanění spotřeby fosilních paliv a znečišťujících praktik či celých odvětví. Zároveň předpokládá snížení zdanění lidského úsilí – práce, výzkumu a podobně (to je také v souladu s nerůstovým pohledem na práci, který představím níže). Ekologické zdanění tedy neznamená celkové navýšení daňové zátěže, ale jen její přesunutí v souladu se společenskými prioritami a environmentální udržitelností. Tímto principem by se zároveň mělo řídit i rozdělování veřejných peněz. Finance získané z ekologických daní (a z dalších opatření, viz dále) by měly poskytnout prostředky pro financování veřejně prospěšných oblastí jako je zdravotnictví, sociální služby či školství. Tato odvětví, jež se během krize ukázala jako klíčová, dlouhodobě trpí rozpočtovými škrty i ztrátou společenské prestiže. Potlesk

pro pracovníky ve zdravotnictví je hezkým gestem, nesmí ale zůstat jen u něj. Naopak vládní dotace do projektů, které vedou k devastaci našeho společného prostředí, a z nichž těží jen hrstka bohatých, jsou nepřijatelné, stejně jako [podpora firem se sídly v daňových rájích](#).

Z podobného principu jako ekologická daň vychází návrhy na vyšší zdanění či celkovou **redukcí reklamy**. Tato opatření mají jak environmentální, tak sociální funkci. Cílem reklamy je umělé vytváření „potřeb“, které v lidech vzbuzuje pocit nedostatečnosti a nespokojenosti a motivuje vyšší spotřebu, a s ní související environmentální degradaci. Redukce reklamy by znamenala výraznou úsporu energie, materiálů a lidské práce a kreativity, jež lze potenciálně využít lépe. Kromě toho by pomohlo zbavit veřejný prostor vizuálního smogu. K zákazu reklamy už přistoupila řada [světových měst](#), např. Grenoble či São Paulo. Vyšší zdanění reklamy také může sloužit jako zdroj veřejných příjmů.

Dalším krokem k zajištění skutečných lidských potřeb je **efektivní využívání budov a zjednodušení přístupu k bydlení**. Nová výstavba je často motivovaná investičními zájmy a neposkytuje dostupné bydlení, zatímco řada budov chátrá z důvodů finanční spekulace či nevyjasněných majetkových poměrů. Karanténní opatření nám připomněla, že bydlení je třeba chápat jako lidské právo, nikoli jako tržní luxus. Tento sektor proto vyžaduje zásah veřejné správy a podporu sociálního a v širším slova smyslu dostupného bydlení. Někteří autoři [v této souvislosti](#) hovoří také o nutnosti **regulace masového turismu**, jež v řadě měst ohrožuje místní bytové fondy a celkově přispívá k neudržitelné spotřebě, dopravnímu znečištění, gentrifikaci a devalvací místních kultur.

4.3. Ocenění péče a reprodukce, přehodnocení práce a hodnoty

Zatímco výroba orientovaná na ekonomický zisk během pandemie zpomalila či utichla, tato krize odhalila, nakolik společnost spoléhá na mnohdy skrytou a téměř vždy neoceněnou oblast sociální reprodukce. Přesunutí velké části společenských aktivit do domácí sféry zviditelnilo a zároveň také [navýšilo](#) množství neplacené práce, která se v domácnostech odehrává: od výchovy a vzdělávání dětí přes péči o domov až po psychickou podporu. Tato práce dopadá [nepoměrně více na bedra žen](#), a její hodnota je pro ekonomické ukazatele neviditelná. Ekonomické a sociální politiky musí zohlednit nepostradatelnou roli práce v domácnosti, a usnadnit sdílení této práce. Mezi praktické nerůstové návrhy směřující k vyvážení produktivních a reproduktivních ekonomických rolí patří idea základního příjmu či [zkrácení pracovní doby](#).

Myšlenka **základního příjmu** vychází z uvědomění, že společenský přínos jedinců nelze odvozovat pouze od jejich placeného zaměstnání. Živobytí jednotlivců proto nelze zakládat výhradně na placené práci. Naopak je třeba ekonomiku a sociální systém nastavit s porozuměním tomu, že i lidé bez placeného zaměstnání jsou pro fungování společnosti stěžejní, například pokud svůj čas věnují péči o rodinu, širší společenství či životní prostředí. Citlivě nastavená politika základního příjmu by mohla nahradit těžkopádný aparát sociálních dávek, jež příjemce staví do role žebráků či příživníků. Konkrétní fungování základního příjmu je předmětem mnoha debat a [experimentů](#) – hovoří se např. o jeho zavedení pro vybrané skupiny obyvatel nebo podmíněným vykonáváním veřejně prospěšných aktivit. Jedním z [nejnovějších návrhů](#) v tomto směru je „care income“, tedy příjem pro lidi pečující o další členy společnosti nebo o životní prostředí, jež by napomohl společenskému (d)ocenění těchto aktivit a snížil stávající ekonomické nerovnosti, jako jsou nižší platy a důchody lidí zabývajících se neplacenou péčí.

Dosavadní experimenty se základním příjmem ukazují, že nesnižuje ochotu lidí pracovat – to ostatně dokládají i dobrovolnické aktivity během pandemie. Základní finanční stabilita může naopak vést k poklesu negativních jevů, jež často ekonomickou nejistotu provázejí, jako jsou závislosti či psychické potíže. V souvislosti s financováním základního příjmu se nejčastěji zvažují kombinace ekologické a progresivní daně, [zdanění mezinárodních kapitálových transakcí](#) a větší kontrola daňových rájů nebo

nastavení limitu pro maximální příjem, jež by zároveň pomohlo snížení ekonomické nerovnosti. Důležitým principem je, aby základní příjem zohlednil potřeby lidí, pro něž bude příjmem jediným, například důchodců či lidí s postižením.

Zkrácení pracovní doby a legislativní a daňové zjednodušení **sdílení pracovních míst** by umožnilo lepší rovnováhu mezi pracovním a osobním životem, a pomohlo by vytvořit dostatek společensky prospěšných míst pro lidi, jež finanční nouze nutí do výkonu [povolání bez hlubšího smyslu](#), často za prekarizovaných podmínek. Přehodnocení toho, jaká práce je společensky hodnotná, znamená zajištění důstojných podmínek, stabilních pracovních-právních vztahů a odpovídajícího ohodnocení zaměstnanců v klíčových odvětvích, včetně rovného odměňování mužů a žen. Kratší pracovní doba a garantovaný základní příjem jsou odpovědí na riziko nezaměstnanosti, jimž se často obhájí zachování environmentálně škodlivých provozů. Nerůstová transformace počítá také s rekvalifikací pro pracovníky v destruktivních průmyslových odvětvích a s nárůstem zaměstnanosti v jiných, společensky a environmentálně příznivých sektorech – ať už jde o nové obory jako obnovitelná energetika či zateplování budov, nebo stávající oblasti péče, zdravotnictví a školství, jež mají pracovníků nedostatek.

4.4. Příroda jako základna společnosti a ekonomiky

Jedním z principů, který se vine řadou nerůstových návrhů, je chápání přírody nikoli jako externího zdroje surovin, ale jako základny umožňující veškerý život na planetě. Stávající krize nesmí zastínit přetrvávající environmentální problémy a odsunout ekologická opatření na druhou kolej. Postupující klimatická krize do budoucna hrozí stejnými, ne-li závažnějšími narušeními každodenního života. Zmírnění klimatické změny přitom vyžaduje ekonomickou transformaci. Nabízí se proto environmentální ohledy integrovat do pandemických opatření. V praxi to znamená například podmínit vládní podporu firem environmentálními závazky jako je snížení znečištění či adaptace čistších technologií.

Kromě výše zmiňované ekologické daně, jež by „zdražila“ environmentálních škody, emise CO₂ nebo také jadernou energetiku, navrhuje zastánci nerůstu nastavit absolutní **environmentální limity**, jež by vzaly v potaz nejen domácí výrobu, ale i dovoz zboží z jiných států. Závazky by se mohly týkat emisí skleníkových plynů, těžby nerostných surovin ale i spotřeby vody a zástavby půdy. U zvláště devastujících způsobů těžby pak navrhuje úplná moratoria a zastavení budování nové infrastruktury. Výroba by měla využívat především obnovitelné zdroje, předcházet vzniku odpadu a uzavírat cykly materiálů a energií.

Klíčovou otázkou pro nerůstový přechod je zemědělství. Je třeba upustit od industriální produkce potravin, jež je závislá na fosilních zdrojích, produkuje emise skleníkových plynů a vede k úpadku biodiverzity, degradaci orné půdy, kontaminaci vody i ovzduší. Tuto formu zemědělství je nutné [nahradit agroekologickými přístupy](#), jež integrují ochranu biodiverzity a krajiny, a umožňují udržitelnou a místně ukotvenou produkci potravin. Pokud pandemie vyvolala nárůst zájmu o biopotravinu a přímý prodej od zemědělců, dlouhodobá podpora podobných potravinových systémů vyžaduje změnu zemědělských politik a dotačních schémat.

S environmentální oblastí souvisí, ale zároveň ji přesahuje myšlenka **ekonomické lokalizace**, v níž výroba co možná nejvíce využívá místní zdroje (jak materiálové, tak lidské, případně finanční) a cílí především na uspokojení místních potřeb. (Re)lokalizace, prosazovaná např. jedním z hlavních nerůstových myslitelů Sergem Latouche, přitom neznamená absolutní uzavřenost, ale spíše soběstačnost v oblastech, v nichž je to žádoucí a možné. Podpora [lokálních ekonomik](#) znamená méně dopravy, větší transparentnost, nezávislost na globálních kapitálových tocích a tím i větší bezpečnost.

Vedlejším efektem místně ukotvených ekonomik je pak podpora zaměstnanosti, solidarity a zapojení lidí do rozhodování.

4.5. Konviviální technologie

Ne každý technologický pokrok přispívá k blahobytu. Digitální komunikační technologie během pandemie výrazně usnadnily život bohatším částem světa. Rozmach práce na dálku a celkový nárůst užívání virtuálních platforem ale zároveň otevřel dosud nedořešené otázky v oblasti soukromí a nakládání s osobními daty. Technologizace společnosti navíc znevýhodňuje ty, kdo k nejnovějším vymoženostem nemají přístup, a naopak dává nevídanou moc těm, kdo tyto technologie vlastní či kontrolují. Technologický vývoj je proto třeba doprovázet společenskou reflexí, veřejnou kontrolou a výchovou k informační gramotnosti.

Zatímco výše nastíněné vize zeleného růstu technologický pokrok vnímají jako veskrze pozitivní, nerůst se k němu staví zkoumavě. Pro posouzení společenské prospěšnosti může z nerůstové literatury sloužit koncept **konviviální technologie**. Pojem konviviality definuje Ivan Illich, jeden z praotců nerůstu, jako osobní svobodu realizovanou v rámci vzájemné propojenosti. V češtině se mu blíží slova jako pospolitost či sdílená pohoda. Konviviální technologie jsou pak ty, jež tuto pospolitost podporují. Jejich [základní principy](#) definuje práce Andrey Vetter: fungují v respektu k vzájemné propojenosti lidí a přírody, jsou všeobecně dostupné a umožňují adaptace na různá měřítka a způsoby použití. Jinými slovy, jednoduchá větrná turbína, kterou lze snadno vyrobit z lokálně dostupných či recyklovaných materiálů a která slouží zásobování domácnosti elektřinou, je konviviální technologií. Masivní větrný park zbudovaný na umělém ostrově v moři už méně.

4.6. Demokracie a politická participace

V uplynulých měsících provedly i jinak spíše pravicově orientované vlády výrazné zásahy do fungování ekonomiky a společnosti. Mimořádné vládní intervence byly vedené vědomím akutního ohrožení. Tato situace otevírá příležitost se zamyslet nad významem demokracie a rolí národních vlád i nadnárodních uskupení. Je třeba vrátit vládám jejich funkci v zastupování a zajišťování blahobytu občanů. Zaprvé je na čase přehodnotit cíle vládních intervencí. Škrty ve veřejných výdajích zdůvodněné finanční krizí roku 2008 tvrdě dopadly na sociálně slabé, a jejich důsledky ve veřejných odvětvích jako je zdravotnictví a pečovatelské služby pociťuje v tuto chvíli celá společnost. Z této zkušenosti je třeba se poučit a finanční podporu a oddlužení v budoucnu směřovat v první řadě občanům a veřejnému sektoru, nikoli soukromým hráčům usilujícím především o maximalizaci zisku. Řada nerůstových prohlášení z poslední doby tak navrhuje **důvěrnou amnestii** a dočasné [pozastavení](#) vymáhání splátek či nájemného, jež by odlehčilo zejména pracujícím a drobným živnostníkům.

Ke smysluplnějšímu rozhodování by mohlo napomoci **zrušení HDP coby indikátoru ekonomického rozvoje** a obecněji ústup od finančně vyjádřené efektivity coby měřítka hodnoty. Jako vhodnější se jeví ekonomické aktivity poměřovat skrze jejich společenský a environmentální přínos (třeba pomocí indikátorů jako [Index šťastné planety](#), [Index lidského rozvoje](#), [Hrubé domácí štěstí](#) aj.) nebo naopak skrze jejich ekologickou a společenskou „cenu“ – tedy např. materiálovou a energetickou náročnost, vliv na zaměstnanost a podobně.

Mají-li vlády skutečně hájit zájmy svých občanů, musíme **omezit politickou moc korporací a finančního sektoru**. Dosud prakticky nezpochybňovaný princip volného pohybu kapitálu dává korporacím velkou moc při nastavování environmentálních standardů, pracovních podmínek a dalších legislativních opatření. Také u řady nerůstových opatření (ekologická daň, zkracování pracovní doby apod.) hrozí státům ztráta konkurenceschopnosti na globálním poli – vlivné firmy se zkrátka přesunou jinam a domácí produkci převálcuje (zdánlivě) levnější zboží z dovozu. V tomto směru je třeba usilovat

o jednotu v rámci nadnárodních celků, případně vnitrostátní opatření doplnit také regulací mezinárodního obchodu.

Tyto globální úvahy zároveň v nerůstovém hnutí doplňuje důraz na místně ukotvené rozhodování založené na principech subsidiarity, sebeorganizace a demokratické participace. Řadu praktických nerůstových opatření lze ostatně přijmout například na úrovni [města](#) nebo i menší obce. Nerůstoví autoři zdůrazňují, že v současné době je třeba se mít na pozoru před zneužíváním úřední moci a autoritářskými tendencemi. Opatření jako sledování pohybu občanů, uzavírání hranic nebo omezení práva shromažďování se v demokratické společnosti nesmí stát novou normou. Spravedlivá socio-ekonomická transformace znamená, že všichni lidé mají možnost se podílet na rozhodnutích, jež ovlivňují jejich životy. Zvláštní úsilí je třeba vyvinout k zajištění skutečné participace menšin a znevýhodněných skupin. Společenská pravidla nelze nastavovat jen hlasem většiny, ale je třeba v nich pamatovat na rovná práva všech. Politická rozhodnutí se musí řídit principem spravedlnosti a solidarity, a to i napříč národnostmi, etniky, rody a generacemi.

5. Hledání českého nerůstu

České nerůstové hnutí je na první pohled poměrně skromné, přesto lze u nás najít řadu iniciativ, které se buď k nerůstu hlásí, nebo – a takových je víc – s jeho principy implicitně souzní. Zárodky českého nerůstu lze vystopovat do doby po roce 2010, kdy se jakýmsi místním ohniskem stala Katedra environmentálních studií brněnské Masarykovy Univerzity, přesněji práce ekologických ekonomek Nadi Johanisové a Evy Fraňkové, jež na tomto pracovišti působí. Tato česká „buňka“ se rychle zapojila do mezinárodních nerůstových debat, a principy nerůstu představila jak v [odborných](#), tak i v populárních ([A2](#), [Sedmá generace](#), [Britské listy](#)) médiích.

Mimo akademické kruhy sehrál důležitou roli v uvedení nerůstu do českého veřejného prostoru [Trast pro ekonomiku a společnost](#). Trast každoročně pořádá seminář [Otevřený prostor](#), věnovaný kritickým perspektivám na ekonomiku a společnost. V roce 2013 se seminář nazvaný [Růst, či nerůst](#) zabýval právě konceptem nerůstu. Trast pro ekonomiku a společnost se také stal členem mezinárodního konsorcia v evropském projektu [GROWL](#). V rámci projektu v letech 2013-2015 proběhlo devět mezinárodních kurzů věnovaných nerůstu v souvislosti se specifickým tématem – český kurz se zaměřil na lokální ekonomické alternativy, a čeští účastníci a účastnice se zúčastnili dalších kurzů v zahraničí.

Zavedení pojmu nerůst do českých debat samozřejmě předcházelo dlouhodobé intelektuální podhouby, v němž kritiky samoučelného růstu nebyly novým tématem. Kritika konzumerismu a neoliberalismu je předmětem knihy *Až na dno blahobytu* Jana Kellera (1993). Neudržitelnosti lidské expanze se dotýká také jedna z prvních českých knih o ekologické etice, *Zelená svatozář* Erazima Koháka z roku 1998. Ta kritizuje nadměrnou spotřebu nejen z hlediska planetárních limitů, ale také z hlediska společenské morálky. Tématu dobrovolné skromnosti, jež lze s trochou nadsázky interpretovat jako nerůst na osobní úrovni, se dlouhodobě věnuje Hana Librová. Její první studie lidí, již se dobrovolně zřekli materiálního blahobytu v zájmu naplněnějšího života, *Pestří a zelení*, vyšla v roce 1994.

Na ekonomicky-systémové úrovni pak neblahé dopady ekonomického růstu a globalizace kritizují například odborník na mezinárodní rozvoj Tomáš Tožička, ekonomka Ilona Švihlíková či filosof Václav Bělohradský. Všichni zmiňovaní se v roce 2011 „potkali“ v dokumentu Víta Janečka *Závod ke dnu*, který názorně popisuje strukturální problémy na růst orientované ekonomiky. Ve stejné době také tuzemské ekonomické vody rozvířil [komentář](#) Tomáše Sedláčka, v té době člena Národní ekonomické rady vlády, který poukázal na nemožnost neustálého ekonomického růstu. Kritické zkoumání růstu i dalších ekonomických dogmat obsahuje také Sedláčkova kniha *Ekonomie dobra a zla* (2009).

Autoři a autorky zmiňovaní v posledních dvou odstavcích se ve svých úvahách z různých stran více či méně blíží nerůstové argumentaci, aniž by se k nerůstu přímo hlásili. Podobně je to i v praktické rovině, kde nerůstové hnutí nachází společnou řeč s iniciativami, jež se věnují souvisejícím tématům, ale jež se až na výjimky neoznačují za nerůstové. Z oblasti kritických přístupů k rozvoji je to třeba Glopolis, NaZemi či Ekumenická akademie. Tématu sociální, solidární a lokální ekonomiky se věnují např. Ekumenická akademie, Alternativa zdola či, na praktické úrovni, organizace pro podporu sociálního podnikání TESSEA nebo hnutí Slušná firma. Důraz na demokracii a politickou participaci má blízko k aktivitám Alternativa zdola či projektu Rekonstrukce státu. Na podporu jedné z konkrétních nerůstových politik vznikla iniciativa Společně za základní příjem. Environmentální dimenze nerůstu, poukazující na nutnost ekonomické transformace v souvislosti s klimatickou změnou a environmentální degradací, rezonuje s hnutím za klimatickou spravedlnost Limity jsme my, iniciativou Univerzity za klima či aktivitami českých Fridays For Future a Extinction Rebellion. V oblasti zemědělství se některé nerůstové ideje potkávají s Fórem potravinové suverenity, v oblasti zabezpečování základních potřeb pak zapadají do debat o pracovních podmínkách, minimální mzdě či [dostupném bydlení](#). Podobně jako v zahraničí tak v Česku nerůst není jednoznačně vymezeným hnutím, ale spíše souborem myšlenek, jež mohou oslovit řadu různých aktérů.

Pokud pak chápání nerůstu rozšíříme ještě více, ukáže se, že navzdory převládajícímu tónu ekonomických debat máme i u nás celou řadu zavedených a dobře fungujících prvků (potenciálně) nerůstové ekonomiky. Na úrovni společenské infrastruktury mohou příkladem být třeba veřejné, dostupné a (relativně) kvalitní zdravotnictví a školství stejně jako rozšířený a (veskrze) funkční systém veřejné dopravy. Tyto výdobytky je třeba kultivovat a rozvíjet, nikoli škrtnout rozpočtovými úsporami. Podobně lze zárodky dobré praxe hledat ve stávajícím sociálním systému.

Ocenění zaslouží i možnosti nízkonákladového využití volného času, které poskytují třeba domy dětí a mládeže či kulturní domy. Jakkoli mohou názvy těchto institucí znít poněkud zastarale, představují společenské bohatství, jež jinde ve světě není samozřejmé. Na rozdíl od zemí sestávajících především z měst a předměstí u nás možnosti komunitního života najdeme i na venkově, a příliš přitom nezáleží na tom, zda jde o vesnickou hospodu, kostel, fotbalový klub či sdružení dobrovolných hasičů. Tato místa umožňují vytváření společenské soudržnosti a přispívají ke kvalitě života zásadně jiným způsobem, než nákupní centra zaměřená na individualizovanou spotřebu. Stojí proto za to je zachovávat, a to i tehdy, pokud nejsou finančně výnosná.

Važme si také prostupnosti krajiny a možnosti téměř kdekoli jít do přírody, protkané navíc turistickým značením. Díky zakořeněné kultuře trampingu a skautingu nejsme tak odcizení od přírody, jak by se na první pohled mohlo zdát. Totéž se dá říci o zahrádkářských či všemožných rukodělných a kutilských dovednostech, jež jsou v našem regionu považované za součást „selského rozumu“, ale jinde představují nejnovější trendy. Schopnost vyjít s málem a nějak si poradit, kterou v době pandemie tak dobře demonstrovalo domácí šití roušek, se k nerůstovému étosu výborně hodí.

Z novějších iniciativ, jež směřují správným směrem, stojí za zmínku třeba [komunitou podporované zemědělství](#), forma [místně ukotveného potravinového řetězce](#), jež podporuje [k přírodě šetrné hospodaření](#). Z oblasti péče o půdu a krajinu zasluhuje pozornost [Nadace pro půdu](#), jež vyvazuje půdu z tržních mechanismů a vytváří prostor pro ekologické zemědělství. Na podobném principu ostatně fungují u nás poměrně zažité [pozemkové spolky](#), sloužící obvykle k ochraně přírodně cenných území. Další dílky do skládačky jsou iniciativy [proti plýtvání potravinami](#), [bezobalové obchody](#), podpora [kompostování](#) a [městského zahradničení](#), péče o [krajinu](#) či [volně rostoucí ovocné stromy](#).

Důležitou oblastí je [energetika](#), kde je nutný jak [ústup](#) od těžby fosilních zdrojů, tak hledání [alternativ](#). V oblasti udržitelné dopravy stojí za zmínku iniciativa na [sdílení aut](#) i podpora veřejné a [cyklistické](#)

[dopravy](#). Podporu zasluhuje výroba a služby, jež usilují o [uzavírání cyklů](#) surovin a energií. K neplýtvavé ekonomice přispívají iniciativy zaměřené na re- a upcyklaci, stejně jako opravy všeho druhu. Je ale dobré se zamýšlet také nad formami podnikání a tím, zda firma sleduje i jiné než finanční cíle, a jak se chová k místu svého působení. Inspirací přitom může být třeba [adresář českých sociálních podniků](#) či [výzkum komunitních ekonomických iniciativ](#) z různých odvětví. Samostatnou kapitolou v nerůstovém hnutí jsou alternativy k tržní směně, fungující na principu [výměny](#) či alternativních měn. Neméně cenné jsou výměnné sítě fungující neformálně mezi přáteli a příbuznými.

Nerůstové hnutí je z podstaty politické. Aktivity na individuální úrovni, odpovědné spotřebitelství či dobrovolnou skromnost musí doplnit systémová řešení. Důležitou součástí nerůstové transformace proto tvoří [občanská angažovanost](#) a podpora demokratických mechanismů – příkladem mohou být třeba [participativní rozpočty](#), ale i stávající nástroje jako jsou připomínky, námítky, petice a [podpora občanské společnosti](#). Nerůst se kloní spíše k decentralizovaným a místně ukotveným formám vládnutí, za jejichž příklad lze v českém prostředí považovat relativně velké pravomoci obcí nebo institut [místních akčních skupin](#). K duchu participace mohou přispět [nehierarchické způsoby rozhodování](#) a nenásilná komunikace. Jakýmsi základním předpokladem je rovné postavení žen, národnostních či etnických menšin, lidí různých sexuálních orientací a lidí se zdravotním postižením.

6. Závěr

Filosofičtější naladění nerůstoví autoři upozorňují na to, že paradigma ekonomického růstu a s ním spojené hodnoty jako je individualismus, efektivita, soutěživost a utilitarismus prosáklý do myšlení zejména západních kultur tak důkladně, že je pro nás těžké si představit jiné uspořádání světa. První krok k transformaci tak podle nich tvoří kolektivní změna imaginace. V tomto procesu je třeba si uvědomit, že – navzdory rétorice mainstreamových ekonomů – ekonomika není výsledkem nějakého přirozeného evolučního procesu, ale společenskou konstrukcí. Hospodářské cykly či princip „neviditelné ruky trhu“ nejsou samovolně existujícími přírodními zákony, ale jen popisy fungování struktur, jež vznikly na základě společenské dohody, a jež je také možné prostřednictvím společenské diskuse přehodnotit.

Globální pandemie, během níž se „zpomalit“ a „zůstat doma“ stalo společensky nejpřínosnějšími kroky, které můžeme jako jednotlivci podniknout, bezpochyby kolektivní imaginaci otevřela novým nápadům. Pokud tato krize mobilizovala kreativitu jednotlivců, komunit, firem a vlád na celém světě k rychlým reakcím v zájmu obecného blaha, využijme tutéž kreativitu k vytváření ekonomiky, jež tomuto účelu může na naší planetě sloužit dlouhodobě.

Jak už bylo řečeno, nerůst není kompletním návodem, ale živým a vyvíjejícím se hnutím. Diskuse se vedou o tom, jakým způsobem může přechod k nerůstové ekonomice proběhnout: tato transformace je tak zásadní, že je z podstaty těžké ji zorganizovat pozvolna. Radikalita odmítnutí hospodářského růstu jako řídicího principu činí nerůst politicky obtížně stravitelným. Je těžké si představit politickou stranu, jež by se odvážila k tak zásadní změně kurzu. Nerůst proto bude vyžadovat jak smělá rozhodnutí „shora“, tak především silnou podporu „zdola“ a dost možná také reformu politického systému zahrnující decentralizaci a větší míru účasti veřejnosti. Některé kroky bude zároveň těžké provést pouze na místní úrovni, a to z důvodu stávající propojenosti globální ekonomiky, která vyžaduje uvažovat jak lokálně, tak v rámci velkých celků. S tím souvisí i otázka financování nové ekonomiky. Nerůst má v tomto směru řadu praktických návrhů, opět ale nejde o jednoznačný recept, ale o proces, který bude vyžadovat další přemýšlení a nové ekonomické nástroje.

Často se diskutuje také o nerůstovém uspořádání vhodném pro globální Jih. Nerůst je přitom v [harmonii](#) s řadou místních přístupů zaměřených na dobrý život v souladu s přírodou, jako je

například jihoamerický koncept Buen Vivir či indická idea [radikální ekologické demokracie](#). Vzhledem ke komplexitě mezinárodních vazeb nicméně není možné poskytnout univerzální řešení – narovnání globálních nespravedlností naopak vyžaduje citlivost k lokálním historiím a kontextům.

I když nerůstové hnutí nemá všechny odpovědi, otevírá v první řadě prostor klást si důležité a mnohdy radikální otázky. Zároveň slouží jako silný hodnotový kompas ukazující na to, že černým vyhlídkám klimatické krize, rostoucích nerovností, úpadku demokracie a sociálních nepokojů je možné se vyhnout. Na tom, že pandemie přináší velmi potřebnou příležitost přehodit výhybku, se shoduje řada iniciativ v zahraničí i u nás. Je přitom pozoruhodné, že ačkoli řada z nich nepoužívá označení „nerůst“, základní principy i navrhovaná opatření se těm nerůstovým často podobají. Z nerůstových kruhů pak zároveň zaznívá varování, že ke snížení výroby a spotřeby vzhledem k planetárním limitům dříve či později nevyhnutelně dojde. Otázkou zůstává jen to, zda se tak stane dobrovolným a kontrolovaným způsobem, nebo „volným pádem“ způsobeným externí krizí. Stávající situace pak dost možná představuje křižovatku mezi těmito dvěma scénáři. Pokud tuhle příležitost nepromeškáme, možná nakonec, jak s nadsázkou [píše](#) Nadě Johanisová, koronavirus skutečně zachrání svět.

Poděkování

Děkuji Nadě Johanisové a Evě Fraňkové za podnětné komentáře k pracovním verzím tohoto textu.

Literatura

Některá aktuální prohlášení a návrhy souznící s myšlenkami nerůstu

1. Otevřený dopis mezinárodní nerůstové komunity [„Nové kořeny pro ekonomiku“](#) v českém překladu
2. Prohlášení kolektivu Feminisms and Degrowth [„Feminist degrowth reflections on COVID-19 and the politics of social reproduction“](#)
3. Diskuse [„Advancing a Degrowth Agenda in the Corona Crisis“](#) z nerůstové konference ve Vídni
4. Diskuse [„Degrowth, feminisms and pluriverse for a new normal“](#) pořádaná v rámci britské letní školy nerůstu
5. Mezinárodní kampaň [Green New Deal for Europe: Blueprint for Europe’s Just Transition](#)
6. Manifest českých intelektuálů [„Bez solidarity není imunity“](#)
7. Manifest nizozemských akademiků [„Planning for Post-Corona: Five proposals to craft a radically more sustainable and equal world“](#)
8. Britská kampaň [Build back better](#)
9. Otevřený dopis starostce Barcelony [„Manifesto for the reorganisation of the city after the COVID-19“](#)

Aktuální komentáře z českého prostředí

1. Pavel Barša: [Něco jako třetí světová válka? Pandemie koronaviru urychluje odchod minulé epochy](#)
2. Jan Blažek: [Globální ekonomika není schopna čelit koronaviru, natož změnám klimatu. Karanténa je příležitost](#)
3. Naďa Johanisová: [Může koronavirus zachránit svět?](#)
4. Arnošt Novák: [S budoucími krizemi se nelze vypořádat jako jednotlivci, musíme budovat solidární síť](#)
5. Josef Patočka: [Péče je taky práce. Lépe ji ohodnocovat může prospět lidem i přírodě](#)
6. Kateřina Smejkalová: [Úspory, vyhazovy a neviditelné otročení v domácnostech. Krize nejvíc dopadne na ženy](#)

Vybrané zdroje k tématu nerůstu

1. Portál [degrowth.info](#)
2. Web organizace [Research and Degrowth](#)
3. Český nerůstový [web](#) a [Facebook](#)
4. Přehled některých [systémových nerůstových návrhů](#)
5. Text Evy Fraňkové [„Udržitelný nerůst: Definice, argumenty, otevřené otázky“](#)
6. Text Martina Černého a Árona Tkadlečka [„Zachrání odklon od myšlenky ekonomického růstu naši planetu?“](#)
7. Text Árona Tkadlečka [„Co znamená nerůst? Pohodu pro všechny“](#)
8. Sborník ze [semináře](#) „Růst či nerůst“ Trastu pro ekonomiku a společnost
9. Tematické číslo Sedmé generace [„Růst či nerůst“](#)